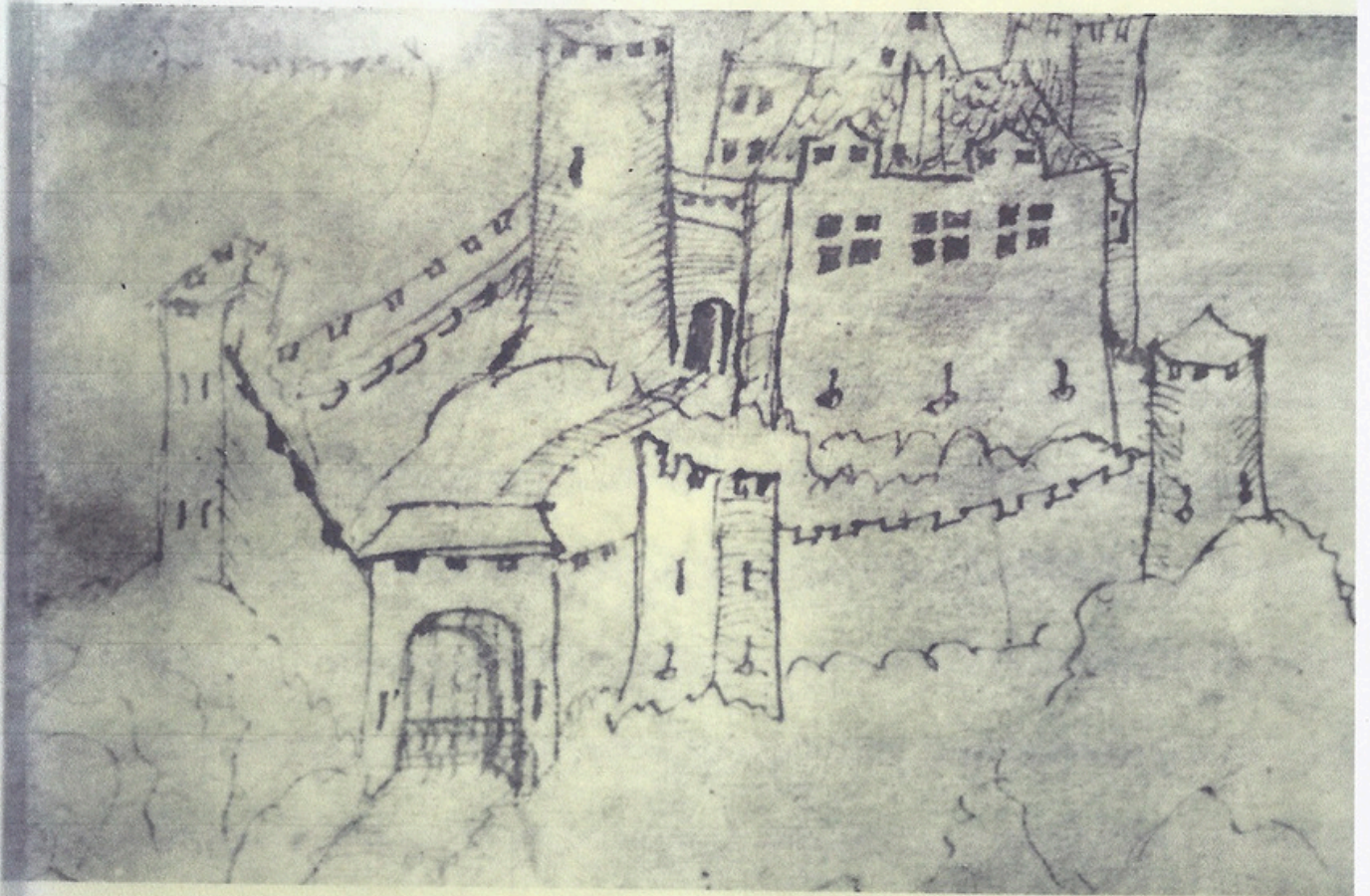

Christian Lovén

BORGAR OCH BEFÄSTNINGAR
I DET MEDELTIDA SVERIGE

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien

Skällvik, Skällviks sn, Östergötland (fig. 99)

Skällviks borg, belägen intill kungamaktens slott Stegeborg, har en komplicerad tillkomst- och ägarhistoria, och det är med viss tvekan den behandlas bland biskoparnas befästningar istället för kungamaktens. Godshistoriken har utretts av Herman Schück.⁵

Skällvik tillhörde Linköpingsbiskoparna i slutet av 1200-talet och var 1287–93 dateringsort för flera biskopsbrev. 1305 köpte kung Birger gården av biskopen.⁶ Vid denna tid dyker Stegeborgs slott upp i källorna, och det är troligt att egendomen lades under slottet. Det har antagits att den holme som Stegeborg anlades på ursprungligen tillhörde Skällviks ägor.⁷ Från 1318 till 1380-talet var Stegeborg övergivet, och det var synbarligen under denna tid som Skällvik blev befäst.

1319, efter att Stegeborg förstörts, överlät hertiginnan Ingeborg på sin son kung Magnus Erikssons vägnar gården Skällvik till biskop Karl (Båt). Den angavs vara ersättning för 500 mark penningar som biskopen lagt ut för rikets behov. Kungen förbehölls rätten att ta tillbaka egendomen.⁸ 1321 bekräftades överlåtelsen, och de följande åren förvärvade biskopen fler gods i trakten.

1332 bytte Magnus Eriksson till sig gården Skällvik av

⁴ Cnattingius 1947 1 s 186 ff, 2 s 44 f.

⁵ Schück H 1959 s 306 ff.

⁶ DS 1453 6/1 1305 "curia".

⁷ Fritz 1973 s 81. Tanken har t.o.m. framförts att Stegeborg anlades av biskoparna (Schück H 1959 s 305).

⁸ DS 2214 25/11 1319 "curiam suam". Biskop Karl hade hört till hertigarnas parti under inbördesstriderna.

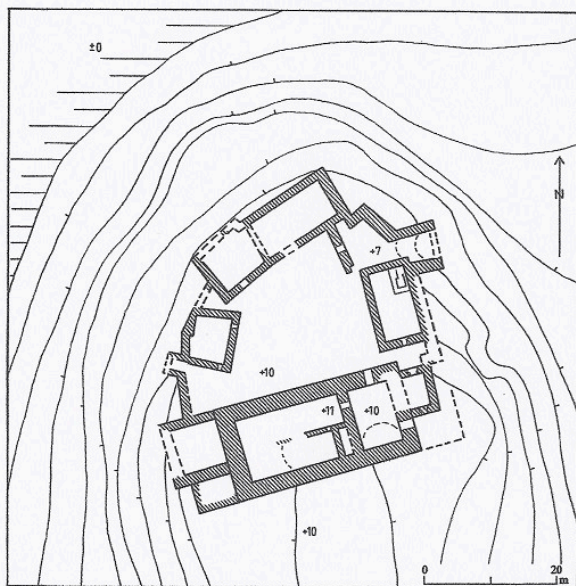

Fig. 99. Skällvik, Skällviks sn, Östergötland. Sammanställd efter August Lundberg 1902 i ATA och en skiss av Harry Alopaeus, kompletterad av förf.

biskop Karl, och en skiljenämnd skulle avgöra hur mycket ytterligare ersättning som biskopen skulle erhålla. Samtidigt överläts den på livstid till biskopen.¹ Gården övergick alltså till att bli biskopens personliga förläning. Året efter förnyades godsbytet, men nu med tillägget att biskopen skulle erhålla 200 mark om året som ersättning för fullbordade stora husbyggen på Skällvik.² Inget sägs i detta brev om förläningen, och Schück finner att den hade upphört att gälla och hade ersatts med den stora årliga summan. De stora byggnadsarbetena kan ha varit orsaken till att 1332 års godsbyte skulle detaljregleras av en nämnd, och om så är fallet byggdes Skällvik åtminstone delvis av Linköpingsbiskopen. Skillnaden mellan värderingarna 1319 och 1333 är ansenlig, och även om den delvis kan bero på att biskoparna hade köpt till gods antyder den att byggnadsarbeten hade skett i mellantiden.

Senare år 1333 daterar kung Magnus ett brev "in castro nostro" Skällvik.³ Detta är första gången som platsen uttryckligen nämns som befäst. 1336 förklarar kungen att "wart hus skialdawijk och alt østragötlandh" är pantsatt, dock utan att ange till vem. 1334 och 1339 utfärdar lagmannen Knut Jonsson (Aspenäsätten) brev "in castro" Skällvik utan att biskopen på något sätt är inblandad.

¹ DS 2947-48 14/10 1332 "curia/curiam nostram".

² DS 2992 23/6 1333 "domorum edificia...sunt laboribus et sumptibus...consumata"; jfr DS 3007 29/10 1333.

³ DS 3015 6/12 1333, jfr DS 3010.

Emellertid anger sig biskopen 1337 ofta vistas på Skällvik och ha varor lagrade där. Vidare daterar biskop Peter Tyrkilsson 1349 och 1350 två brev här, varvid Skällvik ena gången kallas "castro nostro" och andra gången "manerio nostro".

Efter 1350 försvinner Skällvik ur dokumenten.⁴ Schück har gjort troligt att borgen förstördes av kung Magnus Erikssons anhängare i samband med Erik Magnussons uppror 1356. Biskop Nils Markusson hörde till Eriks parti, och detta år omtalar han att plundring av kyrkogods hade skett bland annat på Vikbolandet. Enligt Linköpingsstiftets rimmade biskopskrönika (o.1520) byttes "Skelviks äga" bort till kung Albrekt av biskop Nils Hermansson (1374-91).⁵ Platsen kallades på 1500-talet för Gamla slottet.⁶

Lämningarna av Skällviks borg ligger på en klippudde vid en vik av Slätbaken, 2 km sydväst om Stegeborg. Ruinens murverk frilades 1902 och är nu i tämligen dåligt skick, men efter friläggandet uppgjordes utmärkta ritningar och en rapport av August Lundberg.⁷ Murarna är upp till 4 m höga och byggda av gråsten och tegel.

Borgen består av en oregelbunden samling byggnader, förbundna med korta ringmursstumpar. Den stora huvudbyggnaden i söder har spår av två våningar, men då murarna är över 2 m tjocka fanns säkert flera övervåningar. Markvåningen har i princip haft tvårumspan, men den större västra delen förefaller genom en långsgående delningsmur ha givits en säregen planlösning. I sydväst tycks finnas ett icke frilagt tunnvalv medan det övriga har täckts av ett bjälklag. Den mindre östra delen av huvudbyggnaden har täckts av ett tunnvalv och haft en port i norr och ett fönster i öster.

De omgivande byggnaderna är sämre bevarade, men troligen har de alla haft minst två våningar. Huvudporten finns i nordöst. Den har varit välvd och haft ett fällgaller, och den kan ha krönts av ett porttorn. Huset omedelbart nordöst om huvudbyggnaden har varit bakstuga, och ringmurens lilla utvikning i väst har tolkats som en privet. Huvudbyggnaden är troligen borgens äldsta del, men likheter i murningstekniken tyder på att övriga borgen inte är mycket yngre.⁸

Skällvik skyddas inte av någon grav på landsidan, utan man tycks helt ha fått lita på huvudbyggnadens murar för att ta första stöten vid ett anfall. För att anlägga en grav

⁴ SOÖg 11 s 147 anför ett belägg från 1358, men det är en förfälskning (DS 5856 med utgivarnas kommentar).

⁵ SRS 3:2 s 108.

⁶ Peder Swart s 39.

⁷ August Lundberg 1902 i ATA.

⁸ Erik Lundberg (1948 s 24) har i en skiss rekonstruerat ett äldre byggnadsskede, med huvudbyggnaden något annorlunda placerad och en rundad ringmur. Det framgår inte vilken slags undersökningar han grundar detta på, och det bekräftas inte av August Lundbergs eller mina egna iakttagelser vid Skällvik.

hade man behövt spränga sig ned i klippan. Däremot fanns ännu på 1800-talet enkla och dubbla pålrader i vatten längs stranden i norr och nordväst.¹ Vid stranden nordöst om borgen har påträffats rester av en stenkista, kanske från borgens brygga.²

Skällvik kan betecknas som en medelstark befästning. Det är uppenbart att den fungerade som borg endast under den tid som Stegeborg var övergivet, och det är därför lockande att anta att den hade ungefär samma administrativa och militära funktioner. Sikten är fri mellan de båda. Söderköping längst in i Slätbaken var en av landets viktigaste hamnstäder, och senare under medeltiden är det belagt att tull togs upp vid Stegeborg. Det är tveksamt om man lämnade farleden fri från tull och bevakning under en stor del av 1300-talet, och den mest naturliga tolkningen är att Skällvik befästes för att med hjälp av pålspärren vid Stegeborg övervaka farleden. Orsaken till att man efter 1318 inte istället valde att återuppbygga Stegeborg kan vi bara gissa, men kanske ansåg man borgholmen vara för stor och lätt att överrumpla. Från Skällvik kunde man 2 km bort se en fiende bromsas av pålspärren och få tid att vidta motåtgärder.³

Att Skällvik inte underhölls efter 1350-talet kan bero på att man ansåg borgen vara för liten och, med sin brist på höjd- eller vattenskydd, för svag. Det är emellertid svårförklarligt att varken Stegeborg eller Skällvik var fungerande borgar under hela den mecklenburgska tiden med dess livliga borgbyggande.

¹ Carl Fredrik Nordenskjöld: Östergötlands minnesmärken inom Hammarkinds härad (handskrift från 1875 i ATA) p 41. Harry Alopaeus har meddelat mig att han förgäves har sökt dessa pålar.

² Rapport av Bengt Cnattningius 1960 i ATA.

³ Flera andra fall av borgar långt innanför pålspärren finns, men de var inte lika strategiskt belägna. Se avsnittet Pålspärren i kapitlet Befästningslämningar med okänd bakgrund. Jag har tidigare (Lovén 1989) betraktat Skällvik som en biskopsborg utan någon strategisk roll men har tvingats revidera denna uppfattning.